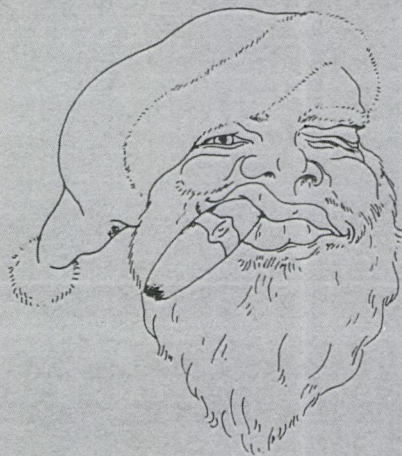

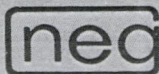
HUMOR

Fra svarene på NEG's spørreliste nr. 170

Birgit Hertzberg Johnsen

Julehilsen 1996

Omslag og layout: Eli Irene Johnsen Chang, NEG
Omslagstegning: Kirsten Berrum
Trykt ved Universitetet i Oslo
ISBN 82-91161-14-3

ÅRET SOM ER GÅTT

Året 1996 ble et rart år for NEG. I februar måned – kort før vi skulle feire vårt 50-års jubileum – avgikk Göran Rosander ved døden. Det sier seg selv at mange planer må revurderes når én av tre ansatte går bort. Men, i tråd med hva Göran ønsket, feiret vi vårt jubileum 18.-19. april – med jubileumssymposium og mottakelse på Norsk Folkemuseum på Bygdøy. I sammenheng med jubileet gav vi ut tre skrifter:

- NEG. Spørreliste 1946 – 1995. (30 sider)
- Spørre og grave i 50 år. Norsk etnologisk gransking's 50-års jubileum. (76 sider)
- "Minnet". Foredrag ved Norsk etnologisk gransking's 50-års jubileum. (109 sider)

Vi har sendt ut 3 spørreliste – samt mottatt svarene på spørreliste 171 fra desember 1995 (antall svar pr. 4.12. i parentes):

des. 1995:	171	Hundeliv og menneskeliv	(127)
juni 1996:	172	Lesevaner	(203)
des. 1996:	173	"Blomsteralter"	
des. 1996:	S32	Labyrinter	

Vi har gjennomført en større vervekampanje, og har lyktes i å få kontakt med 95 nye medarbeidere.

NEG har i året som gikk vært engasjert i den 3. landsomfattende minne-innsamlingen i regi av Landslaget for lokalhistorie. Anne Moestue har sittet i den nasjonale organisasjonkomitéen. Sluttresultatet ble omkring 1100 memoarer! Diplomer er sendt ut, og rett over jul regner vi med at alt er gjennomlest, og at vinnere kan kåres.

Arbeidet med å utgi et utvalg av dagbøkene fra 26. april 1995 går sin gang, et bokmanuskript vil foreligge rett over jul.

Mot slutten av året har vi satt i gang dataregistrering av NEG's fotosamling. Etterhvert vil vår fine billedsamling bli tilgjengelig på en grei og oversiktlig måte.

Vi takker alle våre venner og medarbeidere for året som er gått.

Vennlig hilsen
Anne Moestue

JULEHILSEN 1996

NEG's spørreliste nr. 170 handlet om humor. Det har vært en stor glede å lese og analysere de innkomne svarene. Mange har lagt mye arbeid i å skrive ned fortellinger og vitser, andre i å forklare hvordan de bruker humor og hva slags humor de liker eller eventuelt ikke liker.

Det har selvsagt vært morsomt å arbeide med dette stoffet. Så derfor er årets julehilsen først og fremst en stor takk til alle som har bidratt til å øke våre kunnskaper om dette emnet. Ingen nevnt – ingen glemt. Det som dere kan få tilbake, er en hilsen hvor litt av alt det morsomme og interessante stoffet blir beskrevet. Og de som ikke har svart på akkurat denne listen, vil sikkert ha stor glede av å lese hva andre medarbeidere har fortalt om sitt forhold til humor.

Stoffet er så fyldig og godt, at jeg holder på å skrive en bok om humor som hovedsakelig bygger på svarene på spørrelisten. Tittelen blir trolig **Humor på alvor!** Noe av alt det fine materialet som jeg bruker i boken, presenterer jeg her for dere i de følgende sider.

Nok en gang takk til alle som svarte – og god lesning til alle som har lyst til å ha en hyggelig og morsom stund.

Vennlig hilsen
Birgit Hertzberg Johnsen

HUMOR ER IKKE DET SAMME FOR ALLE

- *Humor er å se det komiske i noe...*
- *Humor er å ikke ta seg selv for høytidelig...*
- *Humor er noe uventet...*
- *Humor er det som får meg til å le en god, glad latter...*

Slike sitater viser at humor ikke lar seg beskrive med få ord. Derfor er det kanskje ikke så rart at de lærde strides om hva humor egentlig er. Det er derfor viktig å få frem folks egne oppfatninger om humor. Vi har lite informasjon om humor som kommer til uttrykk gjennom tradisjonelle fortellinger og vitser og som ikke er trykt. Videre kan man spørre om hvilke situasjoner i hverdagslivet det er folk opplever som humoristiske, hva gjør folk sammen når de har det morsomt, hva er det de ler av?

For å få svar på spørsmål av denne typen, sendte jeg våren 1995 ut en spørreliste om humor som var delt i fire hoveddeler. Den første delen tok særlig opp spørsmål om hvordan oppveksten hadde vært med hensyn til humor – blant annet ble det lagt vekt på humor i familien og hvordan forholdet til eventuelle egne barn var når det gjaldt humor.

Den andre delen ble kalt *fortellinger, morsomme folk og artige hendelser*. Her ble det spurt etter humorens ulike uttrykksformer og arenaer – om humoristiske personer i omgangskretsen og på arbeidsplassen, og om personer i miljøet det ble fortalt mye morsomt om. Videre ble det her lagt vekt på situasjonshumor, hendelser som folk opplever som spesielt morsomme, og det ble spurt om de narrer hverandre og driver med fantestreker. Utkledning og mer arrangerte former for humoristisk utfoldelse kunne de også fortelle om her, samt hva de synes om humor i massemediene.

I tredje del ble det spurt spesielt etter visse typer humor som kan være differensiert etter ulike kriterier. Her finnes blant annet spørsmål som "Synes du det er forskjell på humoren du finner innen ulike grupper i samfunnet slik som: aldersgrupper, kvinner og menn."

Den siste delen av spørrelisten omhandler humorens *betydning*. Folk forteller om de formene for humor de selv setter mest pris på, og om situasjoner i livet da humor kan ha særlig stor verdi. Mange av de eldre svarer også på spørsmålet om de synes humoren har forandret seg siden de vokste opp. Det mest interessante ved spørrelistesvarene er at her får folk selv redegjøre for hvilken betydning de legger i begrepet humor.

Spørrelisten ble sendt ut til de faste medarbeiderne ved NEG, stort sett litt eldre mennesker. Derfor ble listen også delt ut til en del studenter ved Universitetet i Oslo samt ved den pedagogiske høyskolen i Trondheim. Det kom inn 86 svar. Mange av dem var fyldige, noe som ga et stort og omfattende materiale å arbeide med. Dette var dessuten morsom og gledesfylt lesning, med stort og smått inneholder det omlag 830 humoristiske fortellinger, alle vitser medregnet.

DET ER VANSKELIG Å FORKLARE HVA HUMOR ER

Liksom filosofer og forskere, har også folk flest ulike oppfatninger av hva humor er, og heller ikke de klarer å skille klart mellom latter, komikk og humor. Selv om ikke all latter er et uttrykk for humor, og selv om ikke komikk og humor helt er det samme, så blir disse begrepene gjerne brukt om hverandre både i dagligspråket og i forskningen. Å gi en entydig og klar definisjon av hva humor er, er ikke enkelt for noen:

Det er helt umulig å forklare hva humor er. Enten har man det – og vet det – eller så skal man begynne å forklare, og da tror ikke jeg at man har det. Humor er de brå vriene som er så morsomme, som er situasjonsbestemt og helt umulig å forklare. Det er også de uttalelsene som er planlagt og finpusset i lang tid for å settes inn akkurat DER. (NEG 31576)

Kvinnen som svarer slik, har nok mange med seg, når hun mener at mye av poenget med humor forsvinner hvis man skal begynne å forklare hva det er. Men til tross for dette, klarer hun å sette fingeren på flere viktige trekk ved humoren, slik som at humor ofte er situasjonsbestemt og overraskende, men at den også kan være nøye beregnet.

Folk som beskriver hva de legger i begrepet humor, tar gjerne høyde for at humor er et mangesidig fenomen. En peker for eksempel på at humor gjerne innebærer at noen foretar seg noe morsomt, at noen reagerer på dette med latter, men at humoren også må ha et innhold som i seg selv er morsomt:

Alt humoristisk har grunnlag i en "utøvende humor", dvs. en evne til å legge opp til noe som får folk til å le, eller en "oppfattede humor". Det siste er at man sanser noe som man må le av, kanskje uavhengig av at noen har lagt opp noe å le av. Komisk oppfattes f.eks. at noe er fullstendig uventet og utilsiktet, eller

bærer en vanvittig selvmotsigelse i seg. For eksempel: Skogbrannsjef La Brenne. (NEG 31629)

Det er påfallende at nesten alle som har svart på spørrelisten om humor, fremhever dens positive sider. "God humor tek piggane av det som er vondt", sier én. Det er enighet om at humor er å se positivt på saker og ting, lære å smile av seg selv, le av tabber og liknende. Det er nesten ikke grenser for humorens positive muligheter:

I begrepet humor legger jeg; sosialt samvær, latter, glede, å løse opp stemninger som kan være trykket, selskap, selvtillit, livsmot og samhold. (NEG 31752)

Humor er en positiv kraft

Har man humor, har man evnen til å gledes ved de små ting og se det artige i livets forskjellige tildragelser. Folk som har humoristisk sans, har et positivt livssyn fordi de evner å se lyst på livet og det som skjer dem:

Humor er vel egentlig å ha et lyst syn på livet, en holdning som kan bære også i motgang. Det er også evnen til å se det komiske i en situasjon eller utsagn, og evne til å formidle dette videre til sine medmennesker. Kort sagt: Spre litt lys og varme. (NEG 31626)

Humor blir oppfattet som en positiv kraft, den gir menneskene en livsinnstilling som gjør at man lettere omgås andre og den styrker mellom-menneskelig forståelse:

Det er en legning man har – en måte å se medmenneskene og livet på. Jeg tror at hvis man har humor innebygget, har man et videre syn både på medmennesker og på det livet man lever. Humor er det viktigste for meg. Folk med humor er lettere å samarbeide med. De er mer tolerante og forstår medmennesker bedre – mener jeg. (NEG 31742)

Det er ikke bare humoren som en positiv kraft, som fremheves i svarene, mange mener også at humor har en god virkning på helsen, den kan være en "tanke-sinn terapi", som én uttrykker det. Humor blir derfor av noen definert ut fra sine terapeutiske virkninger:

Ordet humor forbinder jeg med en handling, mimikk eller ord som får meg til å le, smile, glemme bekymringer, lyse opp i hverdagen, eller sette spiss på et festlig lag. (NEG 31739)

Folk som har humor blir også oppfattet som mindre selvhøytidelige enn andre. Humor innebærer gjerne at man har selvironi, eller i hvert fall at man ikke tar seg selv for høytidelig. Man har lært å smile av seg selv. *"Humor er alt som får meg i godt humør, som finner gjenklang i meg"*, som én så treffende formulerer det. (NEG 31647) *"Humor er for meg å høre, se eller oppleve noe som får fram smilet og latteren i meg"*, skriver en annen. (NEG 31580)

Mange av svarene fremhever at humor er det som kaller frem smilet, men først og fremst latter hos en selv. På spørsmål om hva han legger i begrepet humor, svarer en mann følgende: *"Det er det muntre innslag i livet, det som befordre en koselig humring, men også gap-skratten, den skadefroe."* (NEG 31579)

Det er ikke alt som er morsomt

Mange mener også at for å kunne kalles humor, må det som fremsettes følge visse kriterier. Humor er det som har snert og underfundighet, glad absurditet, eller det må være en replikk eller måte å opptre på som er "tatt på kornet".

Mye som lanseres som humor, er ikke uten videre verd å ta med i en humordefinisjon. Humoren må ikke være *"rå, grotesk, burlesk, platt eller overdreven"*. (NEG 31664) Det er også viktig at den ikke sårer andre. *"Humor synes jeg er en god historie som ikke er på kanten – om en person som blir omtalt på en fin og morsom måte"*, skriver én. (NEG 31627) Mange setter betingelser for god humor, hva den ikke må være. God humor er morsom og vittig, uten å gjøre narr eller støte noen. Særlig kvinnene legger vekt på at det ikke kan kalles humor hvis den skader andre.

Humor er viktig i hverdagen

Av humorens mer tekniske kjennetegn, har nok folk festet seg mest ved overraskelsesmomentet, at humor ofte inneholder noe uventet. *"Kanskje det er det som er noe uvanlig i den normale hverdagen"*, foreslår én. (NEG 31760) De peker på at humor ofte er uorganisert og plukker opp mye spontant. Dette innebærer gjerne at humoren ser ting fra nye vinkler:

Noe som karikerer, setter ting på spissen eller snur noe på hodet. God humor treffer noe, et lite ømt punkt, en vane, selvmotsigelse i standpunkter, et særtrekk. Beskrivelser med noen poenger som overrasker. (NEG 31735)

Dette eksemplet på humor er hentet fra dagliglivet. Mange knytter humor til fellesskap og samhørighet med andre og forteller at humor særlig kommer til uttrykk nettopp i dagliglivet:

Humor er for meg noe positivt, som får meg til å føle at livet er bra. Det trenger ikke alltid frembringe den store latter, med det oppretter et fellesskap, en forbindelse mellom flere personer. Det kan også være en humoristisk situasjon der jeg er alene, men da tenker jeg ofte på hvordan andre ville ha opplevd den eller hvordan jeg skal kunne fortelle den videre. (NEG 31755)

Hva som oppfattes som humor kan være svært vekslende i forskjellige miljøer. Folk har dessuten ulik humoristisk sans. Dette gjør at det ikke er så lett å gi noen allmenn definisjon av begrepet humor. Svarene på spørsmålet om hva de legger i begrepet humor, viser at mange mener at humor er en kilde til glede og inspirasjon, men at å sette ord på dette ikke er enkelt. Kortfattede beskrivelser blir ikke dekkende for mangfoldigheten av synsvinkler som kan anvendes. Mange av svarene viser at det helst er lengre beskrivelser som gir god innsikt i hva det er humor egentlig dreier seg om. Dette svaret, fra en kvinne i 60-årene, får være det siste eksemplet på hvor innsiktsfullt mange beskriver humorens mangfoldighet:

Humor har med latter og glede å gjøre. At du øyner muligheten til en morsom bemerkning eller et kjapt svar, hvis forholdene ligger til rette for det. Det er å le, eller humre, av et poeng, som ikke alle nødvendigvis oppfatter likt. Det er å gripe øyeblikket. Egentlig er det udefinerbart, det behøver slett ikke være høyrøstet. Riktig humor er noe som ikke går ut over andre. Det er å si en morsom bemerkning, bare fordi situasjonen er morsom eller annerledes. (NEG 31747)

HUMOREN HAR MANGE FORMER

Mye samvær mellom menneskene inneholder skjemt, spøk og humor. Men humoren kan komme til uttrykk på mange forskjellige måter. Enkelte er kanskje gode historiefortellere, andre kommer gjerne med en rask replikk, mens noen er stillferdige og heller morer seg mer i det skjulte. Humoren kommer til uttrykk gjennom det som *fortelles*, slik som i vitser, anekdoter, og andre morsomme historier, gjennom *handlinger*, slik som fantestrekker, utkledding og klovning og gjennom *hendelser* som oppleves som morsomme. Vi skal her se nøyer på forskjellige former for verbal humor.

Det er viktig å være oppmerksom på at det samme humorinnholdet, i form av et godt poeng, en idé, en replikk eller liknende kan anvendes i mange forskjellige uttrykksformer. En kort vits kan utbroderes til en lang fortelling eller brukes som utgangspunktet for et revynummer. Blir vitsen presentert på TV i en eller annen form, kan dette i sin tur føre til at den går på folkemunne blant seerne i form av en vits igjen. Skillet mellom de ulike humoristiske uttrykksformer og genrer er flytende. *"Du kan bruke vitsen som et frø – en kime du bygger en historie på"*, forklarer en humorist, som ikke synes vitsen er en form som er utfordrende nok for en god historieforteller.

Selv om mye humor, særlig klovning, ikke bruker ord, så er det den verbale humoren som holder seg over tid og som det er lettest å studere. Dessuten vil både situasjonshumor som oppstår spontant, og den planlagte og organiserte humoren være utgangspunkt for og gi råstoff til mye verbal humor. Folk forteller at ofte er drivkraften bak tid- og arbeidskrevende fantestreker, såkalte practical jokes, nettopp det å skape et grunnlag for en god historie eller to. Opplever man en morsom hendelse, eller er med på selv å skape situasjonshumor, så vil man ofte fortelle om dette til andre eller snakke om episoden med de andre som deltok i moroa. Slik blir opprinnelig situasjonshumor etter hvert omformet til gode historier.

Humoristiske eventyr og skjemteviser

Humoristiske verbale former har så langt tilbake vi vet vært viktige i folkekulturen, og folkelig humor kjenner vi i dag særlig godt gjennom folkeeventyrene. Noen eventyr inneholder enkeltepisoder som er humoristiske og ofte groteske, mens andre eventyr er humoristiske tvers igjennom, særlig eventyr som forteller om dumme troll. Velkjente humoristiske eventyr fra norsk tradisjon er "Herremannsbruden", hvor en rik enkemann vil gifte seg med en ung jente, men møter hesten sin i brudeutstyr i stedet, og eventyret om den smarte "Peik" som lurer selveste kongen, for å nevne to populære humoristiske eventyr blant mange andre.

Mange slike humoristiske historier kan vi følge langt tilbake i tid. De er ofte internasjonale, selv om vi umiddelbart skulle tro at våre velkjente norske historier er oppstått her. De kan handle om molboer eller andre toskete personer, om ektepar og friere, om smarte eller mindre smarte menn og om prester og andre øvrighetspersoner. Og selv om også mange av de vitsene og anekdotene folk forteller i dag er skapt i vår egen tid, er likevel ofte temaene de tar opp gamle.

Skrøner er betegnelsen på en form for eventyr som også kalles for lyve-eventyr. Deres fremste kjennetegn er overdrivelse inntil det ab-

surde. En slik skrøne som var svært populær i Norge før i tiden, handlet om ei diger ku, Drambott. Voldsomme og komiske overdrivelser karakteriserer dette eventyret, som forteller at kua er så bred mellom hornene at hvis en trommeslager sitter på hvert horn og trommer, så kan de ikke høre hverandre.

Lyve-eventyr eller skrøner er i dag først og fremst å finne i skriftlig form, og det hender det kommer ut bøker som inneholder skrøner, særlig skipperskrøner. I dag er det få som kan fortelle dem muntlig – slike skrøner er lange og stiller store krav til fortellerens evner både til hukommelse og til fengslende fremstillingsform. Derfor er det ikke mange som tenker på skrøner i dag, når de svarer på spørrelisten om humor. Men en tidligere sjømann som opprinnelig er fra Nord-Norge, har blant masse historier også en typisk skipperskrøne. Han forteller at han hørte den av en svensk skipper, en pratsom, jovial type, kalt "Jugar-Johan":

Han fortalte om brakkvannet i Østersjøen. Det er slik at om man legger båten presis i strømstripen mellom fersk- og saltvann, kan man fiske torsk på saltvannssiden og gjedde på ferskvannssiden. Og det var skikkelige greier. De minste fiskene var på rundt 12-15 kilo og i enorme mengder. Om han glemte seg og ikke passet på, kunne han lett laste ned robåten til den sank. Det hadde vært på nære nippet enkelte ganger. Han hadde mye å passe på mens han fisket, – gjedden og torsken måtte legges hver for seg, båten måtte ligge midt i strømstripen. Det var lett å glemme seg. (NEG 31643)

Også nyere og eldre viser kan inneholde mye humor. Av de eldste folkevisene våre er det nettopp de som er humoristiske, skjemtevisene, som har holdt seg helt frem til vår egen tid. De gamle skjemtevisene har ofte en form for humor som ikke er så gangbar i dag. Til tross for at slik eldre, komisk diktning ofte er veldig lange og for grovkornete etter dagens smak, er fremdeles enkelte skjemteviser godt kjent, slik som "Tordivelen og flua". Denne visa, om flua som er hovmodig og ikke vil gifte seg med en simpel tordivel, ble nylansert av Alf Prøysen som barnevisa, men vi kan følge den helt tilbake til 1600-tallet.

Humor i dag

Før var eventyr og skjemteviser en viktig del av folkelig, muntlig tradisjon. Slik eldre, folkelig humor var gjerne knyttet til former som var relativt omstendelige og tok sin tid å fremføre. Nå er de å betrakte som litterære former og har sin betydning som dette. I dag er det de helt korte former som dominerer innen den muntlige fortellingen i den vestlige verden, særlig vitser. Men vi har også andre verbale hu-

morformer som fremføres muntlig. I tillegg til vitser, er det særlig vandrehistorier og anekdoter folk i dag forbinder med humor, ved siden av fortellinger om situasjonshumor, særlig om practical jokes. I tillegg til vitser og fortellinger, finner vi i folkekulturen humoristiske ordspråk, såkalte wellerismer og talemåter. Disse fungerer som en kulturell skattekiste av bemerkninger til bruk ved passende leiligheter.

Mange steder verdsettes, som tidligere nevnt, også slagferdighet, og en god replikk inngår i den humoristiske verbale aktiviteten. Noen humoristiske replikker tar form av såkalte "hermer", talemåter etter folk. Fra Jevnaker skriver en kvinne at humor er innvevd i vårt daglige liv, i samtaler, i selskapslivet, i radio og TV, og i politikernes taler. Hun gjengir et herme etter Per Borten, som sa at å holde meningene i Senterpartiet samlet, *"er som å jage en flokk ungdyr gjennom en tett skog med ei staur-bør på skulderen"*. (NEG 31744) Hermer er en gammel genre, den kan ta form av et slags ordtak, som denne etter en gammel fisker:

"Når en mann har ei sinna kjerring og en vrien motor, kan han ikke bære mer," sukket fiskeren til naboen sin. (NEG 31753)

Mye verbal humor har imidlertid ingen fast form eller tilhører noen bestemt genre. Særlig en god del absurd humor kan være formløs og temmelig ubegripelig for uinnvidde. En kvinnelig informant beskriver sitt forhold til slik humor på denne måten:

Ellers har jeg litt sans for meningsløse historier som "Det var en gang en gutt som gikk inn i en butikk for å kjøpe ost. Da han kom ut snødde det".

Eller;

"Det var en elefant som datt ned fra et tre, for han hadde bilde av en kiosk i lomma." Det er akkurat sånne vitser jeg lo av da jeg var liten, fordi jeg synes de var så dumme. Jeg ler litt av dem ennå. Jeg kjenner ikke mange på min alder som gjør det..."
(NEG 31656)

Faste stiltrekk og strukturer

Bortsett fra slike mer formløse historier, er mye verbal humor kjenne-tegnet både av faste stilistiske trekk og av faste strukturer. I boken *Vitsen og dens forhold til det ubevisste*, beskriver Sigmund Freud viktige stiltrekk ved vitser som kan overføres til å gjelde det meste av verbal humor. Han peker på at et utbredt stiltrekk i verbal humor er

forkortninger. Forkortningene innebærer at for å uttrykke tankeinnholdet i vitsen fullstendig, må vi føye til en tilleggssetning, ofte dannes det dessuten et blandingsord. Han bruker som eksempel at man på engelsk kan si at julen er "the alcoholidays".

Fortetning, gjerne med en liten modifikasjon, er et annet viktig stiltrekk ifølge Freud. Slike fortetninger blir gjerne brukt på humorsidene i aviser og ukeblader, for eksempel utsagn av typen: "*Han var en kjendis med en stor fremtid bak seg.*" Fortetninger uttrykker et bakforliggende forhold med få ord.

De mest utbredte stilistiske trekk i verbal humor er overdrivelser og lek med ord som til forveksling høres like ut. Overdrivelsen opptrer i sin mest rendyrkede form i skrøner, men den er utbredt også i andre humorformer. Et fint eksempel på overdrivelse er denne historien, fortalt av en bonde som sier han har sans for humor – "men ikke noe som kan fornærme folk":

Et ektepar hadde leid et hus til feriested, men da de hadde vært der en stund, oppdaget de at det var veldig rått i kjelleren. De klaget til ham de hadde leid huset av, men han mente det var liten grunn til å klage. – Det må vel være det, sa han som hadde leid huset – for jeg satte ut en rottefelle nedi der, og da tok jeg en mort! (NEG 31666)

Spesielt fremtredende er overdrivelse som fast stiltrekk i humor fra Nord-Norge. En kvinne fra Nordland forteller:

Det var en eldre mann her på Tjøtta, f. 1905, (han er nå død) han var et oppkomme av historier. Jeg likte historiene fordi de handlet om ting og folk fra distriktet. Han satte farge på tilværelsen med historiene sine. Han fortalte en gang om hvor fælt vær det hadde vært ute i Tjøtta-øyene: "Det var så fælt et vær, at barometeret, det ringte bortpå veggen, og fisken som låg nedsalta i tønnene, de slo med sporen". (NEG 31760)

Bruk av ord som uttales likt, men har ulik betydning, homonymer, slik som f.eks. gjerne og hjerne, er et annet viktig stilistisk trekk som går igjen i mye verbal humor. Et ganske elegant eksempel er følgende prestevits, her i en versjon fra Oppland:

Kona skjenkte kaffe til presten som var på besøk. Hun merket at presten ikke syntes noe om kaffen. - Jeg trodde kaffen var god, sa kona. - Her hjelper ikke tro; her må bønnen til, svarte presten. (NEG 31744)

Homonymer finner vi også mye av i blødmer, mens humor blant barn ofte kan baseres på enklere former som ordklanger og på etteraping av ulike lyder. To ord kan minne om hverandre ved en eller annen likhet i struktur, felles forbokstav eller liknende. For eksempel synes små barn det er ustyrtelig morsomt å spørre en voksen: "Vil du høre en vits?" Hvis den dumme voksne da svarer "Ja", så sier barnet triumferende: "En mann med slips!" Mer avansert er denne velkjente vitsen som også spiller på ordforveksling, sendt inn av en mann fra Askøy ved Bergen:

En kar fra Vestlandet var i Oslo på "fornøyelser", og det gikk ikke bedre enn at han havnet i seng med en dame. Et par måneder etter ringte hun og sa at hun var gravid. - Og du sa jo at du var steril, sa hun. - Nei, det sa eg ikkje, sa mannen, - eg sa at eg var stril. (NEG 31630)

Gode fortellere er nesten skuespillere

For at verbal humor skal fenge, er både stemmebruken og mimikken til fortelleren avgjørende. Mye verbal humor er avhengig av å fremføres av folk som er de rene skuespillere, derfor er det ofte ikke så lattervekkende å lese de samme historiene som å få dem fortalt. Mange fortellere er mestere i å skape de rene "lydkulisser" ved hjelp av smekking med tungen, plystring, og ulike former for imitering av forskjellige lyder og dialekter, i tillegg til et talende kroppsspråk. Humor er sosial – den er en måte å kommunisere på – derfor blir det trykte ord ofte fattig i humoristisk sammenheng, også for verbal humor.

Ser man bort fra profesjonelle humorister, er det som regel et klart skille mellom de virkelig gode fortellere og de mer alminnelige humorister og historiefortellere blant oss. I Nord-Norge blir en virkelig god historieforteller kalt for "storlygar", og dette er ingen negativ betegnelse. Storlygerene verdsettes høyt og ses på som kunstnere og spesialister.

Best blir historiene når de mer vitsetekniske og de innholdsmessige poengene forenes i et overraskende sluttpoeng. Følgende historie samler i seg mye humor om byråkrati, språkforvirring og diskriminering. En mann, opprinnelig fra Narvik, forteller at han på begynnelsen av 1980-tallet vandret over Finnmarksvidda. Der traff han noen samer som blant mange andre lystige historier fortalte ham om kommunekassereren i Kautokeino. Han fikk en dag et brev fra departementet hvor kommunens skatteoppgjør ble etterlyst:

"Alt er oppgjort", skrev kommunekassereren tilbake. Nytt purrebrev, med ny melding fra kommunekassereren om at alt var opp-

gjort. Slik holdt det på noen ganger. Til slutt sendte departementet noen revisorer til bygda for å sjekke opp forholdet. De fant straks at skatteinntaksten hadde vært normal, uten at kommunen hadde sendt pengene videre. - Æ har gjort som det står, gjett dem te saman, sa kommunekassereren. (NEG 31643)

Faste former er vanlig

Mye verbal humor unndrar seg egentlig klassifisering – og slike historier er gjerne de mest originale og ofte de morsomste. Men faste humorformer gir tilhørerne klare forventninger, særlig hvis den som forteller markerer det som skal komme med en innledningsformel. Slik eventyrfortellerne begynte sine historier med: "Det var en gang", kan vi i dag si: "Har du hørt den om...", som innledningsformel, spesielt til vitser. Denne og liknende formler har en klar funksjon, de gir tilhøreren et signal om at vi befinner oss i et annet betydningsunivers en det daglige, og at det som presenteres skal oppfattes humoristisk. I det følgende skal vi se litt nærmere på humoristiske fortellinger som er såpass faste i formen at de kan gjenkjennes som vitser, vandrehistorier og anekdoter.

VITSER

Noen vitser er svært gamle – de dukker opp igjen og igjen i utallige varianter. Riktignok kan de gamle vitsene være forkledd i nye språkdrakter og bli innholdsmessig tilpasset vekslende forutsetninger. Selve idéen og tankeinnholdet i dem er likevel ofte kulturelt fellesgods fra lang tid tilbake og kan gjenfinnes nær sagt hvor som helst.

Vitser er den form for humor som trolig er den mest utbredte verbale form i dag. Vitsen kan defineres på mange måter. Mest vanlig er å legge vekt på dens korte form og at den gjerne har et (overraskende) sluttpoeng, den såkalte punch-line, som fremkaller latter. Videre kan det sies at en vits, i tillegg til å være kort, er en fiktiv fortelling.

De korte, enkle vitsene blir gjennomgående bygd opp av helt bestemte formelle elementer. De kan ha en formelaktig innledning eller kjennetegnes ved en helt fast struktur, slik som gåtevitser, som gjør at man gjenkjenner dem umiddelbart. I tillegg handler de ofte om stereotype figurer slik som svigermødre, bedratte ektemenn eller om det naive barnet som skaper pinlige situasjoner med sine spørsmål.

Vitser som har en helt fast form eller et stereotyp innhold, kan noen ganger feie som en farsott over et område i en kort periode. Noen

dukker opp igjen etter en tid, slik som de uslitelige molbohistoriene som fortelles om stadig nye grupper, mens andre forsvinner for godt. Mange vitser er absurde eller groteske. Som eksempel kan nevnes elefantvitser. De har fast gåteform, skal inneholde et element av absurditet og var svært populære en periode. Typisk elefantvits fra folkevognens tidsalder er følgende:

- Hva er vanskeligere enn å få en gravid elefant inn i en folkevogn? - Jo, å få en elefant gravid inne i en folkevogn.
(NEG 31630)

En utbredt innledningsformel for gåtevitser er: "Hva er likheten mellom x og y." Slike tar for seg alle slags emner og svaret gir seg aldri av seg selv, tilhøreren må kjenne gåtevitsen på forhånd for å kunne svare:

- Kan du fortelle meg likheten mellom en matros, en folkevogn og en trompet? - Vrient? Jo matrosen går på dekk. Det gjør også folkevogna. - Men trompeten da? - Den blåse me bare i.
(NEG 31638)

Bare man begynner med den velkjente innledningsformelen, kan man lage vitser selv om nær sagt hva som helst. Her er en gåtevits fra musikermiljø i Oslo:

- Hva er likheten mellom The Beatles og bratsjgruppen i Oslo Filharmoniske orkester? - De har ikke spilt sammen siden 1968.
(NEG 31734)

Mange velkjente vitser gir dessuten opphav til nye og overraskende varianter. De fleste barn kjenner den gamle gåtevitsen om hva det er som går og går og aldri kommer til døra. Svaret er klokka. Ganske morsomt blir det når svaret i stedet for klokka skal være at det er bes-tefar som sitter fast i gyngestolen med bukseselene. En annen variant som også spiller på gjenkjennelsen av gåtevitsen om klokka, er følgende:

*- Hva er det som går fra dør til dør men aldri kommer inn?
- Jehovas vitner. (NEG 31734)*

Liksom man kan innlede gåtevitsen med å spørre etter likheten mellom noe, kan man også spørre etter forskjeller. Under siste verdenskrig var en slik gåtevits svært populær, etter at tyskerne ved general Rommel måtte trekke seg tilbake for de allierte styrker under general Montgomery:

- Veit du forskjellen på ei klokke og general Rommel? - ? - Klokka går framover og sier tikk-takk. Rommel går bakover og sier takk-tikk. (NEG 31744)

Det som er morsomt i denne vitsen, er blant annet lek med ord som likner hverandre, som tikk-takk og taktikk. Andre vitser spiller på at ord som høres helt like ut, har forskjellig betydning:

Rasediskriminering nå? Nei, det er gammelt, allerede Fridtjof Nansen ble overveldet da han kom til Nordpolen: - Jøss, så mye pakkis det er her'a. (NEG 31738)

En svært utbredt type vitser forteller om svensken, dansken og nordmannen, eventuelt nordmannen og noen representanter fra andre land. Slike vitser er særlig populære blant barn, og den mest utbredte går omtrent som følger:

En svenske, en danske og en nordmann måtte ty inn i et grisehus. Etter ei stund feis grisen, da gikk dansken ut. Så feis grisen på nytt, da gikk svensken ut. Så feis nordmannen, da sprang grisen ut. (NEG 31634)

Denne vitsetypen kan også inneholde et konkurransemoment, hvor nordmannen gjerne trekker det lengste strå. Voksne synes sjelden disse vitsene er så veldig morsomme. Men formen kan appellere til kreativitet innenfor tradisjonelle rammer. Et fint eksempel på hvordan denne vitsetypen kan anvendes som utgangspunkt for humoristisk utfoldelse, er følgende historie. Den ble fremført som 1. mai-underholdning på et samfunnshus i Nordland for en del år siden:

Det oppstod en diskusjon mellom en amerikaner, en franskmann og en nordmann, om deres respektive kvinner. Amerikaneren sa: I Amerika har kvinnen så lange bein at når de sitter på hesteryggen så når begge beina ned i bakken, og det er slett ikke fordi at hestene er så små, men amerikanske damer har lange bein. Vel, sa franskmannen: I Frankrike har våre kvinner så smale midjer at når en mann grip om kvinnens midje, så når fingrene ihop, og det er ikke fordi den franske mann har så lange fingre, men fordi franske damer har så smal en midje. Ja, da må vel jeg fortelle fra Norge da, sa nordmannen: I Norge er det slik at når ektemannen får sin nistepakke av sin kone om morgenen, klasker han kona si i baken, og når han kommer heim igjen disser baken fremdeles, og det er slett ikke fordi at norske damer har så stor en bak, men fordi vi har så kort arbeidstid! (NEG 31760)

Dette eksemplet viser at enkelte vitser er så lange at de like godt kan kalles morsomme historier som vitser. I Norge er vi spesielt glade i å fortelle historier om svensker, særlig om hvor mye dummere de er enn oss nordmenn på alle måter. Mer sjelden er det å høre vitser som bare handler om dansker:

Det var en danske som hoppet i Holmenkollen. Treneren hans sto og så på og ventet på resultatet på tavlen. Det kom ikke, så til slutt gikk han og spurte dommeren når danskens resultat skulle komme. - Å, sa dommeren, - mener du han som kom ned i sted? Vi visste ikke at han hoppet, vi trodde han ble kastet ut av hopprestauranten. (NEG 31747)

Mange vitser, særlig de av en viss lengde, er utvilsomt originale og følger ikke noen faste rammer. Det eneste som karakteriserer dem er at de skal inneholde et overraskende sluttpoeng, en god replikk eller liknende, slik som denne historien, lagt til Sørlandet i 1890-årene:

Fiskeren hadde endelig fått spart sammen penger til ei ordentlig parafinlampe. Han tar sjekta til handelsmannen, og når han returnerer til egen brygge står kona og naboene og tar i mot ham. Men fiskeren er uheldig, snåvler i tofta og hører lyden av glass som knuses. Det blir stille en stund, men så sier fiskeren til kona si: - Hadde du venta at lampa hadde vart evig? (NEG 31644)

En mann som skriver at det ikke alltid er lett å være morsom, poengterer at det uventede svaret, den uventede løsningen ofte er det virkelige morsomme i en historie. En vits må ha noe med det virkelige livet å gjøre, fortelle om noe som virkelig kan hende:

Dei hadde kjøpt ei slik sukkerklype på garen. Kona sa til tenestjenta, ho syntest ikkje om at mannfolka gjekk bak låvenova, kom så inn att og tok med fingrane i sukkerskåla, og tenestjenta var samd i det. Ein dag skulle dei ha stort gilde på garden, og då skulle sukkerklypa brukast. Men ho var ikkje å finne. Dei leita over alt, men klypa var borte vekk. Til slutt gjekk kona og spurde tenestjenta. - Å ja, den, var svaret. Henne hengde eg der ho skulle vere, bak låvenova. (NEG 31756)

VANDREHISTORIER

Mange av de lengste vitsene er på grensen til å være det vi kaller vandrehistorier. En som går i utallige varianter på folkemunne, med

vekslende aktører og gjenstander, er sendt inn i denne formen av en mannlig informant:

En venn av en skogsarbeider spurte hva som var det første sistnevnte gjorde når han kom hjem etter en uke i skogen. Svaret var at han la seg på kona. - Ja, ja, sa vennen litt brydd, - men etter det? - Da tar jeg av meg ryggsekken. (NEG 31737)

Nordmenns oppfatninger om finner, slik de med ikke lite beundring kan finnes i vår humor om dette nabofolket, er meget stereotype: finske menn drikker, slåss og er kvinnekjære. En vandrehistorie som blant annet også fortelles av tømmerhuggere i Canada, knyttes i Norge til finsk "sisu". Slik blir historien fortalt av en mannlig lærer fra Møre og Romsdal:

Ein stad i Finland vart ein mann ikkje rekna for eit skikkeleg mannfolk før han hadde skote ein bjørn og valdteke ei kvinne. Ein mann skulle avlegge denne manndomsprøva og sette av stad ut i skogen. Han var borte vel og lenge, men kom omsider tilbake, blodut og oppriven - og oppøst: - Var er den kvinnan som skulle skjutas? (NEG 31655)

Vandrehistorier har ofte sitt utgangspunkt i vitser som er utbroderte og derved mister vitsens karakteristiske korte form. Av og til kan de imidlertid like godt klassifiseres som tilhørende en gruppe fortellinger som kalles vandresagn. Vandresagn er en svært populær genre som lynraskt spres over store geografiske områder av massemediene, særlig gjennom aviser og enkelte TV-serier som for eksempel X-files. Karakteristisk for de fleste vandresagn er at de gir seg ut for å være sanne historier. Tildragelsen har gjerne foregått på et nærmere angitt sted og fortelleren påstår at dette hendte en venn av en venn, en fjern slektning eller liknende.

Genrens sannhetskriterium fører til at folk ikke umiddelbart oppfatter vandresagn som humoristiske. Dette er sannsynligvis også årsaken til at det knapt er kommet inn vandresagn i svarene på spørrelisten. Men hvis vandresagnene får et sterkt humoristisk innhold, møter vi en form for fortellinger som ikke lett kan skilles fra utbroderte vitser eller vandrehistorier. Et slikt vandresagn som verserte i norske aviser for en del år siden, er følgende:

En mann mistenkte sin kone for å være utro. En formiddag dro han hjem for å sjekke, og ganske riktig, utenfor huset sto bilen til konas elsker - en åpen folkevogn. Nå hadde det seg slik at mannen kjørte sementbil, så han tok resolutt og tømte folkevogna full av fersk sement og reiste sin veg. Dette skjedde i Bergen.

Mange vitser og vandrehistorier handler om det temaet som er mest populært i all verbal humor – de handler om sex. Dette temaet kan vel ofte bli noe forslitt, men følgende historie er absolutt å regne blant de bedre. Han som forteller er tidligere sjømann. På baren "Sakristiet", like ved den gamle sjømannskirken i Brooklyn, hørte han følgende historie:

Etter at Søgne-jenta Anne Marie giftet seg inn i Rockefeller-familien i USA, ble det en trend blant rike amerikanere å gifte seg med sørlandsjenter. En amerikaner kom til Farsund og forlovet seg med en jente derfra, naturligvis med formål ekteskap. Etter som amerikaneren var en likandes kar, fant noen av Farsund-ungkarene det riktig å advare ham: - Du, den jenta du har tenkt å gifte det med, er ingenting for deg. Hun har vært til sengs med halve Farsund. Amerikaneren tenkte seg om, så sa han: - No problem. Farsund er ingen stor by. (NEG 31643)

En vandrehistorie som er godt kjent, og ofte av fortelleren stedfestes til nabobygda eller et annet sted der folk er kjent for å være lite begavede, er sendt inn av en kvinne fra Trondheim. Hun hadde hørt den av en prest som hadde mange gode historier på lager. Kvinnen skriver at hun kjenner en del prester og har merket seg at de ofte forteller morsomme historier:

En lærer fortalte i religionstimen om Jerikos murer. En av guttene fulgte dårlig med, og læreren ville hjelpe på konsentrasjonen med et spørsmål: "Nå, hvem var det som rev ned Jerikos murer?" - "Det var ikke meg," svarte gutten. Etterpå traff læreren far til gutten og fortalte dette. Faren sa: "Hvis sønnen min sier at han ikke har gjort det, så er det nok sant. Han kan finne på en del ugagn, man han snakker iallfall sant." Om kvelden var læreren på møte i herredsstyret, og han fortalte om dagens opplevelser der. Da sa ordføreren: "Det er da vel ikke noe å snakke om, hvis muren er revet ned, er det da kommunen som må sørge for å få den opp og betale hva det koster." (NEG 31634)

ANEKDOTER

I Norge finner vi i dag, ved siden av en blomstrende og mangfoldig vitsetradisjon, mange humoristiske fortellinger som kan klassifiseres som anekdoter. Ordet "anekdote" stammer fra gresk og betyr noe som ikke er gitt ut. Opprinnelig betegnet derfor ordet anekdote opptegnelser som av en eller annen grunn ikke var publiserte eller bevisst ble holdt hemmelige. Slike fortellinger kunne være frivole eller ha et inn-

hold som av andre grunner ikke egnet seg til allmenn offentliggjøring.

De siste to hundre år er det blitt utgitt en overveldende mengde anekdotesamlinger i Europa. Anekdoter kan ofte handle om historiske forhold eller om politikere, eller de forteller nyheter, sladder og historier om forholdet mellom forskjellige slags mennesker. Noen er vandrehistorier mens andre er helt lokale.

Mange fortellinger som går i muntlig tradisjon kalles også for anekdoter. Slik forstått er en anekdote en historie som forteller noe uvantlig om en person, en begivenhet, eller en gjenstand. Den kan sitere en god replikk eller beskrive en bemerkelsesverdig hendelse. "Anekdoter er tallrike som havets sandstrender og like lette å finne", skriver den amerikanske forskeren Archer Taylor. I svarene på spørrelisten om humor, er det mange morsomme fortellinger som passende kan karakteriseres som humoristiske anekdoter.

Av anekdoter om kjente personer, er selvsagt fortellinger om kongefamilien populære. Det går mange anekdoter om både nåværende og tidligere kongelige, og de er sjelden ondsinnede. Blant flere fortellinger fra siste verdenskrig, har en kvinne sendt inn en for nordmenn tankevekkende liten anekdote. Den forteller om en gang kong Haakon skulle tale i radio, fra BBC i London:

Kong Haakon skulle holde nyttårstale til det norske folk hjemme i Norge. Resepsjonsdamen blir avbrutt av en telefonsamtale og kommer tilbake til kongen med ordene: - Excuse me, Sir, but which king did you say you were? (NEG 31751)

Ennå finnes det i Norge utallige anekdoter fra krigens dager. Mange av dem handler naturlig nok om slitet for å skaffe seg mat, og alle de rare situasjoner folk kunne komme ut for når de drev med "matauk":

Byfolk reiste på landet for å hamstre mat. Tog og en del rutebiler gikk jo. Det hendte at politiet foretok undersøkelser av biler og togpassasjerer. Disse skjulte varene som best de kunne. Ei dame hadde gjømt noe hvetemjøl på brystet og så svært ferm og fager ut. Men som hun skulle flytte litt på seg, gikk en pose i stykker og noe hvitt mjøl tøyt fram gjennom kjoleknepinga. Da sa en medpassasjer - Nei, se på henne! Hu har tørrmjølk! (NEG 31744)

Politikere har alltid vært yndete objekter for anekdotemakere. Noen kan være ganske onskapsfulle, det kommer vel an på om fortelleren har samme partitilhørighet som fortellingens objekt. Men følgende

anekdote er fortalt av en som nok selv er arbeiderpartimann, den kommer fra Ålen i Sør-Trøndelag:

År 1917 kom Svend Skårdal inn på Stortinget som representant for Arbeiderpartiet. Naboer som hadde et annet politisk syn, misunnte ham og fulgte nøye med i det som foregikk på Tinget. De leste begjærlig Stortingstidende i håp om å finne uttalelser fra grendas store sønn, men forgjeves. Da Skårdal kom heim på ferie, spurde de ham med skadeglad mine: - Ha du værri nordaførr du. Me ha itj hørd nå frå de synnafør. (NEG 31581)

Anekdoter er en genre som mange steder er lite utbredt i dag i muntlig fortelling på grunn av sin lange og noe krevende form. "Anekdoten hørte til i en roligere tid, hvor folk satt ned og hadde tid til å snakke sammen og var tilbøyelige til å lytte, da samfunnet var mindre og mer intimt oppmerksom på de drømmer og fobier som beriker livet og gir historiefortelling sin duft," skriver Louis Brownlow i boken *The Anatomy of the Anecdote*.

Anekdotene er heller ikke så internasjonale som vitser og vandrehistorier, som vanligvis er uavhengige av tid og sted og mer universelle i sitt innhold – anekdotenes innhold er ofte knyttet til lokalkulturen. Et eksempel er denne historien, som innsenderen opplyser er vanlig kjent og fortalt av litt "voksne" folk i Rosendalsområdet i Kvinnherad, Hordaland:

Det var tidleg på 30-talet, at det ein søndag skulle stemmast over om ein skulle gå over frå bokmål til nynorsk salmebok i Kvinnherad kyrkje. Alle var møtt fram – både dei som var flittige kyrkjegjengare og dei som alder viste seg der elles. Ein vørd indremisjonsmann reiste seg først og sa: - Eg meinar no det at salmeboka skal vera på det målet Gud har gitt oss! Deretter spratt "Gamle Kristien" som elles aldri gjekk i kyrkja, opp og sa: - De-kjelen honde, det var et sannhetens ord i rett tid. (NEG 31759) (Det ble nynorsk salmebok.)

Mange anekdoter er så sterkt knyttet til spesielle steder eller personer, at humoren i dem ikke er forståelig for uinnvidde. Men enkelte historier hever seg over den lokale tilknytningen og har allmenn humoristisk appell, slik som følgende anekdote som knyttes til Hadeland Glassverk:

Det var i den tid glassovnen ved Hadelands Glassverk ble fyrst med ved, og varmen ble holdt vedlike hele døgnet. Fyrbøterne ble temmelig svarte. Så var det en gnistrende kald vinternatt at svensken Karlson var på vei hjem etter en rangel hos noen svire-

brødre. Full som han var, sovnet han ved veikanten. Han blir funnet og lempet inn i glasshytta. Han er da temmelig forfrossen og om ei stund tenker fyrbøterne som er på vakt, at de bør dra svensken nærmere ouden, og den ene sier til den andre: - Skal vi dra'n nærmere. Svensken hører det, gløtter på øynene, ser den svære varmen under glassounen, ser de svarte mennene og sier: - Snälla Fa'n. Her er varmt nok som det er. (NEG 31744)

Denne historien om svensken som tror han er havnet et visst sted, er fortalt av en kvinne fra Jevnaker. Hun mener at de virkelig gode historier fortelles oftest om en bestemt hendelse med navngitte personer, og at det er den gode replikk som blir husket. Hun har flere anekdoter fra Jevnaker:

Lenge var det så at bøndene herover skulle betale tiende til kirken i form av korn. Bonden, navngitt som Helge Hunstad, hadde dårlig korn, syntes presten og han sa: - Jeg synes det er mye lett-korn i dette. - Ja, men så har det vært mye kremt i prekenene også. (NEG 31744)

Mange fortellinger er ikke bare knyttet til et lokalmiljø, de er også det vi kan kalle familieanekdoter. Slike historier har som sin viktigste funksjon at når de fortelles, bidrar de til å styrke familie- og slektsfølelsen og binder folk sammen. Særlig personer som har vært i viktige posisjoner, slik som politikere, prester, kunstnere og liknende, er det vanlig å ha familieanekdoter om. En kvinne, født 1922, forteller at både hennes morfar og hans to søstre var rikelig utstyrt med humør og godvilje. Om morfaren forteller hun følgende anekdote:

Min morfar hadde vært prest. Han var nok ikke riktig etter "opp-skriften" for en prests væremåte i de dager. Han var svært mørk med et svart skjegg i sine yngre år. Han var en gang prest i Sunnfjord. Der skulle han til et anneks og siden han likte å gå i fjellet, tok han beina fatt med prestekjolen i ryggsekken. Han kom til et stort vann, kapellet var på den andre siden. Han ville spare mye tid ved å bli skysset over vannet. Han spurte noen slåttefolk på en liten gård om de kunne skysse ham. Han fikk til svar at de ville ikke ha noe med fanter å gjøre. Han sa ingen ting, tok bare beina fatt. Han lo når han fortalte det til oss, det var en av hans yndlingshistorier. Han sa også at folkene på gården nærmest fikk sjokk dagen etter da de oppdaget at det var presten. (NEG 31831)

MORSOMME REPLIKKER

Mange anekdoter og andre humoristiske fortellinger har sin styrke i at de gjengir en virkelig god replikk. Evnen til å være slagferdig, og helst kunne avgi en god replikk, er den form for humor som flest nevner i spørrelistesvarene. Det vrirler av historier om gode replikker i det innsendte materialet. Mange av historiene vitner om slagferdighet og fantasi, slik som denne, som stammer fra Setesdal:

En setesdøl ble vitne til en bymann som havna med bilen sin langt ut i en åker, – og bymannen bad så pent om han ville hjelpe. - Nei, mente setesdølen, her lyt me få tak i jordstyret.
(NEG 31644)

I mange lokalsamfunn ligger en god historie på lur til en hver tid, og ikke minst den slagferdige replikken. Evnen til å kunne komme med en god replikk er høyt verdsatt mange steder. Den er avhengig av omgangsformen i lokalmiljøet, men også av familiebakgrunn. En lekende og kreativ atmosfære i hjemmet stimulerer til slagferdighet og evnen til å se de humoristiske muligheter i en situasjon.

Vi har selvsagt flere typer replikker. Den mer aggressive replikken, gjerne et ekkelt svar på tiltale, kan være raffinert, utspekulert og gjennomtenkt. Det finnes utallige eksempler på slike. I denne historien fortelles det om et ektepar hvor kvinnen, ved hjelp av en slik replikk, er den som får det siste ordet:

En dame i Svolvær hadde vært en tur på byen, og var veldig opprømt da hun kom hjem. - Jeg traff Olav på byen. Det er over tyve år siden jeg så ham sist. Han syns ikke jeg har forandret meg det spor på disse årene, fortalte hun ektemannen. - Jasså, gryntet mannen, – han sa ingenting om den store ræva di, da? - Nei, vi snakket ikke om deg, sa hun. (NEG 31643)

Et annet eksempel på den mer aggressive, morsomme replikken, finner vi i besvarelsen fra en mann fra Hordaland:

Og til slutt en kjapp replikk fra en kunde som var meget misfornøyd med servicen fra firmaet. Selskapets navn er L.O.G. som står for Landbruk og Gartneri, og kunden hevet røsten og skrek ut: - Vet dere hva L.O.G. betyr: Jo det betyr: "Lyg og Gløym".
(NEG 31630)

En annen type replikk er den mer spontane, den som vi kan finne i godt humoristisk miljø, der folk vet å svare for seg. Også disse finnes det utallige eksempler på. De er ofte mer underfundige, og kanskje

morsommere enn de mer skarpe svarene. Den samme mannen har gitt oss denne historien som eksempel på gode replikker. Den kan nok også ses som en liten kommentar til kjønnsrolledebatten:

En kollega som ikke akkurat er kjent for å være mest attraktiv hos jentene, men som ikke er skåret for tungebåndet, ble "mobbet" av en kvinnelig arbeidskamerat med følgende: - Du Hansen er vel helt ufarlig for damene. Og Hansen svarte lynkjapt: - Det er mange som har forregnet seg der. (NEG 31630)

En tredje type replikker kan vi kalle for utilsiktete replikker. Det er slike bemerkninger folk kommer med når de uten å vite det, sier noe som er morsomt. Ofte er slike fortellinger knyttet til historier om barns uskyldige kommentarer til ulike hendelser, særlig til begivenheter som krever takt og tone. Følgende historie er ganske morsom dersom man er så gammel at man har kjennskap til tegneserien *von Bustenskiold* som gikk i *Magasinet for Alle* for en del år siden:

En familie som besto av noen gutter og ei jente, hadde mista bestefar sin. Før lokket ble skrudd på for godt, sto de sørgende familiemedlemmene rundt båra for å få et siste blick. Den døde hadde bart. Brått sa jentungen: "Nei, ker lik hain e hain Bustenskiold." - "Hysj da, jente" satte faren i. Hvortil jenta unnskyldende tilføyde: "Nei, e mente Plassbakkallen." (NEG 31581)

Gode fortellerne er alltid på jakt etter stoff som kan brukes til en god historie. De observerer hendelser i nærmiljøet som har kimen til komiske opptrinn i seg, og de merker seg replikker og uttalelser som kan bygges ut til gode poenger i historiene. Det er ofte slik gode anekdoter blir til.

En gutt fra Ålen i Sør-Trøndelag forteller at i bygda hans er det gjerne litt eldre folk de humoristiske fortellingene går utover. For det er en del kontakt mellom de yngre og de eldre. Historiene omhandler gjerne bilkjøring, bingospilling og hverdagslige ting som gjøres på en tungvint måte. Han forteller blant annet følgende anekdote om en eldre jordbruker i bygda:

Det var en som bodde nede ved elva. Og om våren kom elva innover jordene og tok med seg hele potetåkeren. Så var det en dag da mannen på nabogården kom forbi, han begynte å lure da han så at mannen på gården kjørte møkka si og tippet den ut i elva. Så han gikk ned og spurte om hvorfor han gjorde det, og svaret var: - Dem vil nå ha alt nede i dalen, så skal de nå få detta å. (NEG 31893)

Mange gode anekdoter er opprinnelig selvopplevde historier. Dersom den som opplevde hendelsen forteller ofte om den, kan historien etterhvert bli formet til en anekdote.

HISTORIER FRA BARNEMUNN

Mange historier handler enten om familielivet i sin alminnelighet, eller om pussige ting barn har sagt og gjort. Morsomme replikker, sagt med hensikt eller helt utilsiktet, huskes i familien og gjenfortelles som gode historier. En gammel gårdbruker fra Vestlandet, født 1915, peker på at små barn gjerne kommer med ord og vendinger som sett fra den voksnes synspunkt er humoristiske, uten at barnet selv forstår humoren i det de har sagt. Han gir et selvopplevd eksempel:

Eg er oldefar til mange små. Ein av dei som då nett hadde lært å gå og snakka litt og var svært kry av dette, kom til meg og sa: - Oldefar – no kan eg hoppa veldig høgt. - Ja kan du det, sa eg, – det lyt eg jammen få sjå. Han hukte seg saman og tok sats, og eg laga "solhulle" over augene og såg rett til vers og liksom såg etter han og sa: - Oi -oi -oi – så høgt. Då kakka han meg lett på kneet og sa: - N -ne -nei, eg er nede no Oldefar. (NEG 31577)

En kvinne fra Sandnes forteller om en klassisk situasjon, en for opphavet pinlig situasjon hvor avkommet høyt og tydelig røper intime detaljer fra familiens liv og levnet. Det var en arbeidskamerat av hennes mann som fortalte denne historien;

De hadde hatt fest med noen venner hjemme. Neste dag, søndag, var det en del å rydde opp, deriblant en stor oppvask. De hadde tre gutter. Mannen tilbød seg å ta guttene med på en busstur til Stavanger, så kona fikk arbeidsro. Han satt med de to minste ved siden av seg, den eldste litt lenger bak. Plutselig satt han bare og lo der bak. Faren snudde seg og spurte hva som var så morsomt. Svaret kom høyt og tydelig: - Jeg kan ikke glemme så sinna mor ble da du tisset i vasken i dag. De gikk av på første holdeplass. (NEG 31641)

En kvinne fra Oslo skriver at hennes sønn har arvet sin fars sans for humor. Han er aldri opprødd for et kvikt og treffende svar og er en født optimist som alltid finner de lyse sider ved livet:

Jeg minnes ofte hans første skoledag på Ruseløkka skole i 1950. Syvåringen møtte opp på skolen uten foreldre, sammen med en

kamerat. Da han kom hjem spurte jeg: - Nå Finn, hvordan var din første dag på skolen? - Jo helt fin, og jeg tror nok jeg blir ganske flink på skolen. (NEG 31628)

En annen kvinne skriver at det går det med henne som det ofte går når man er begynt å fortelle vitser, de kommer som perler på en snor. Men, man må jo slutte en gang, og det gjør hun med en riktig søt vandrehistorie som gjerne knyttes til Nord-Norge:

En intervjuer fra MMI (Markeds- og Media-Instituttet), fikk på en oppringning nordpå et hviskende "ja" da røret ble tatt av, tydeligvis fra en liten jente. Så går replikkvekslingen som følger (jenta hviker hele tiden):

- Er du alene hjemme? - Nei. - Er mor di hjemme? - Ja. - Kan jeg få snakke med henne? - Nei. - Hvorfor ikke? - Ho holder på med nokka. - Er far din hjemme? - Ja. - Kan jeg få snakke med ham? - Nei. - Hvorfor ikke? - Han holder på med nokka. - Er det noen andre voksne hjemme hos deg? - Ja. - Hvem da? - Tanta mi. - Kan jeg få snakke med henne? - Nei. - Hvorfor ikke? - Ho holder på med nokka.

Intervjueren kan nå ikke styre sin nysgjerrighet lenger og spør: - Unnskyld meg, men kan du fortelle meg hva det er de holder på med? Jenta, stadig hviskende: - De leter etter mæ. (NEG 31751)

En eldre mann fra Oslo påpeker at de yndigste, beste og mest uventede kommentar-historier kommer fra barn. Dette er hva han forstår med god humor. Han gir et eksempel:

Diakonhjemmets sykehus har et stort svømmebasseng og et boblebad med vinduer ned til bakken, ut til en stor hage hvor det også er barnehage. Der står det en liten pjukk, med nesen klemt flat opp til ruten og titter inn. Han roper: - Tante, tante, kom og se, her koker de gamle damer. (NEG 31579)

Små barn er naturlig nok interessert i livets mysterier, særlig i spørsmål omkring vårt opphav og fødsel. Utallige historier verserer både om de voksnes fantasifulle forklaringer, og om barns tenkning om dette emnet. Fra Odda forteller en kvinne følgende historie om en familie som hadde kjøpt seg gård på landet. De hadde flyttet fra et tettsted kalt Hillevåg:

En dag var den yngste sønnen med faren i fjøset og så en ku kalve. Sønnen så svært interessert på og spurte så faren om hvordan han ble født. Akkurat som kalven, sa faren. Gutten ble svært begeistret og sprang inn til den eldre broren og fortalte at han viss-

te hvordan han var født. Den andre tenkte seg om og sa så: - Vi hadde ikkje ku i Hillevåg. (NEG 31831)

HUMORENS INNHOLD ER MANGFOLDIG

Som historiene ovenfor viser, er folk glade i å fortelle om hva barna deres har sagt av småpussige ting og annet som angår familielivet, en godlynt form for humor som viser til fellesskapet mellom fortellerne og de man forteller om. Dette preger også mye av humoren som er knyttet til ulike yrkesgrupper. Det meste av humoren handler nok likevel om folk som ikke tilhører den nærmeste kretsen.

Innholdet i de omlag 830 fortellingene og vitsene som folk har sendt inn som svar på spørrelisten, er utrolig variert. Men visse forhold behandles i humoristisk form oftere enn andre. To helt ulike temaer skiller seg ut ved å være fyldig representert, det er vitser om sex og fortellinger fra siste verdenskrig. Men også andre temaer er svært populære. Utbredte er historier om de såkalte bygdeoriginaler, ofte handler de om folk som ser rare ut eller oppfører seg merkelig. Men også prester, lensmenn og annen øvrighet får gjennomgå i folkehumoren.

Plassen tillater dessverre ikke å ta med flere eksempler fra det innsendte materialet her. Vi får runde av med noen historier om julenissen siden dette er en julehilsen. Det finnes utallige julenissevitser. Men også lengre historier kan fortelles om ham. Denne bruker et sluttpoeng som er velkjent fra liknende historier:

Julenissen møter en søt, ung kvinne i skogen. De kommer i prat og julenissen sier at hun kan få ønske seg tre ting fordi hun er en så søt ung dame. Hun ønsker seg et flott hus i Holmenkollåsen, i stedet for det rommet hun leier, en lekker Jaguar i garasjen, i stedet for sykkelen i gården, og en vakker prins som skal elske henne, i stedet for katta. Joda, sa julenissen, det er alt i orden! Damen kom hjem, så det flotte huset og den lekke bilen i garasjen og ble overlykkelig. Hun løp opp til soveværelset sitt og på sengen lå det en vakker prins dovent henslengt... Da hun ville kose litt med ham sa han: - Nå kan du angre på at du kastrerte meg i fjor! (NEG 31738)

Kvinnen som har sendt inn denne historien, skriver at julenissen er en takknemlig figur å lage vitser om, fordi han er stereotyp i sin gavmildhet og godtroenhet. Men hun peker på at julenissen også er en

mannsfigur. Den sørgelige historien som ble gjengitt ovenfor kan nemlig også fortelles med et noe annet forløp:

Damen ønsker seg de tre tingene og julenissen sier at oppdraget er utført, nå har hun det hun ønsker seg her i verden. Men julenissen selv klager over at han ikke får det han virkelig trenger, for fru julenissen er blitt for gammel til sånt. Kan den søte unge damen hjelpe ham? Jo, hun synes nok at i og med at han har vært så snill mot henne måtte hun gjøre gjengjeld. De gikk bak en busk og hadde seg en hyrdestund. Da de kler på seg etterpå, spør han hvor gammel hun er. Hun sier at hun er 22 år, og nissen kommenterer: - Og så trur du på julenissen!!!

SMÅSKRIFTER FRA NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

1. Lily Weiser-Aall: Vassbæring i Norge. 1953. (Utsolgt.)
2. Lily Weiser-Aall: Juletreet i Norge. 1953. (Utsolgt.)
3. Lily Weiser-Aall: Julehalmen i Norge. 1953. (Utsolgt.)
4. Lily Weiser-Aall: Julenissen og julegeita i Norge. 1954. (Utsolgt.)
5. Lily Weiser-Aall: Menn med øreringer i Norge. 1957. (Utsolgt.)
- 6-7. Lily Weiser-Aall: Svangerskap og fødsel i nyere norsk tradisjon. 1968. (Utsolgt.)
8. Lily Weiser-Aall: Omkring de nyfødtes stell i nyere norsk overlevering. 1973. (Utsolgt.)
9. Ronald Grambo: Norske tannbønner. 1974. ISBN 82-90036-01-9. Kr 20,-
10. Andreas Ropeid: Bedehus i Rogaland. 1993. ISSN 0489 - 2089. Kr 40,-

JULEHILSENER FRA NORSK ETNOLOGISK GRANSKING (Pris kr 20,-/stk.)

Anne Swang: Lucia-opptog. En oversikt over svarene på spl. nr. 126. 1979.

Andreas Ropeid: Matklokka. 1985.

Göran Rosander: Om sparkstøttinger. 1986. (Utsolgt.)

Anne Moestue Swang: Gratulerer med dagen! En kort presentasjon av svarmaterialet på spl. nr. 130. 1987.

Göran Rosander: Dette å feriere. En kort presentasjon av svarmaterialet på spl. nr. 149. 1988.

Anne Moestue: Tradisjoner i juletid. Fra svarene på spl. nr. 151. 1989. (Utsolgt.)

Marit Ekne Ruud: Hverdagsmat på landsbygda ved århundreskiftet. Fra svarene på NEG's spørrelister. 1990.

Sigrd Smith: Vardøger, tankeoverføring og synske folk. Om oversanselige opplevelser. Fra svarene på spl. nr. 159. 1991.

Grete Swensen: Forsamlingshuset - bygdas storstue. Fra svarene på spl. nr. 155. 1991. ISBN 82-91161-06-2.

Anne Moestue: Helter, forbilder og levereregler. Fra svarene på spl. nr. 165. 1993. ISBN 82-91161-08-9.

Anne Moestue: Hageleder. Fra svarene på NEG's spørreliste nr. 168. 1994. ISBN 82-91161-09-7

Bi Five Magnus: "... hvordan det var å være meg." Fra dagbokprosjektet 26. april 1995. 1995. ISBN 82-91161-10-0

Birgit Hertzberg Johnsen: Humor. Fra svarene på NEG's spørreliste nr. 170. 1995. ISBN 82-91161-14-3

God julehelg * godt nytt år

Olav Høsteg Eli Inge Johnsen Chang

Bi Sive Magnus

Birgit Herberg Johnsen

Norsk etnologisk gransking
Oslo 1996

ISBN 82-91161-14-3